

УДК 327(410+540)(045)

М.І. Вареник, А.В. Трофименко

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ВІДНОСИН МІЖ ВЕЛИКОБРИТАНІЄЮ ТА ІНДІЄЮ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

У статті представлено аналіз основних напрямків двосторонніх відносин між Великобританією та Республікою Індія на сучасному етапі. Авторами розглянуто основні фактори, що впливають на сучасні двосторонні відносини. Проведено аналіз співпраці між Великобританією та Індією в таких сферах, як співробітництво з міжнародних проблем, освіта та наука, новітні технології, ядерна сфера, енергетика, безпека, у тому числі кібербезпека та боротьба з тероризмом. Розглянута співпраця у торговельній та банківській сфері, стан двосторонніх інвестицій. Визначено проблемні питання відносин між державами. Встановлено основні механізми підтримки та розвитку двостороннього політичного діалогу.

Ключові слова: *Великобританія, Республіка Індія, двосторонні відносини, Brexit, Делійська декларація, індійсько-пакистанський конфлікт, безпека.*

Великобританія є однією з найбільш розвинених країн світу зі сталими демократичними традиціями та стабільною політичною системою. Ця держава протягом століть має значний глобальний та регіональний вплив, її зовнішня політика відрізняється низкою специфічних рис. На сьогодні зовнішня політика Великобританії зазнає значних трансформацій, процес виходу з Європейського Союзу (Brexit) призвів до активізації її інших напрямків, підвищив її інтерес до інших регіонів світу, зокрема до країн азійського регіону, що розвиваються швидкими темпами.

Особливе місце в азійському регіоні для Великобританії займає її колишня колонія – Республіка Індія, з якою її пов'язують традиційні зв'язки, членство в Британській Співдружності. Сьогодні для Великобританії Індія не тільки величезний ринок збуту, що постійно зростає, але й країна, що посилює свій політичний та економічний вплив у регіоні та світі. Інтерес Великобританії до Індії посилює швидке економічне зростання Індії, її участь у міжнародних та регіональних об'єднаннях та значний вплив країни у південно-азійському регіоні. Виступаючи лідером азійського регіону, Індія розглядається Великобританією як своєрідний плацдарм для подальшого просування британських інтересів у цьому регіоні. З огляду на означене, науковий інтерес викликає дослідження тих напрямків двосторонньої співпраці, що сьогодні формують відносини між державами, адже з моменту отримання Індією незалежності та до кінця ХХ ст. спостерігалось поступове послаблення контактів між Великобританією та Індією, але з початку ХХІ ст. розпочався період активізації співпраці між двома країнами як на економічному, так і на політичному рівнях.

Об'єктом даного дослідження є відносини між Великобританією та Республікою Індія, предметом виступають основні напрямки цих відносин на сучасному етапі. Метою даної статті є встановлення основних напрямків двосторонньої співпраці.

Особливості двосторонніх відносин між Великобританією та Індією становлять значний інтерес для вітчизняних та закордонних дослідників. У цій царині, перш за все, слід виокремити роботи Д. Свечникової, О. Фоміних. Проблемам політичного розвитку та міжнародної стратегії Індії присвячена низка публікацій сучасної української дослідниці О. Борділовської, дослідницею вперше в українській політичній науці досліджуються особливості зовнішньополітичної стратегії Індії та її еволюція. Науковий інтерес представляє також робота Л. Кулика, присвячена індійській діаспорі у Великобританії.

Після Другої світової війни послабились зв'язки Великобританії з її колоніями. Влітку 1946 р. в Індії між індусами та мусульманами спалахнули криваві сутички, в яких загинули тисячі людей. У результаті британська влада опрацювала план створення на території колонії двох незалежних держав – Індійського союзу з переважно індуським населенням і Пакистану – з переважно мусульманським. У серпні 1947 р. обидві держави проголосили свою незалежність. Відтоді розпочався новий етап у відносинах Великобританії та Індії.

Зв'язки між двома країнами мають унікальну специфіку, зумовлену багатьма факторами: спільною історією, міцними економічними зв'язками, наявністю великої індійської діаспори на території королівства (на початку ХХІ ст. індійська діаспора у Великобританії складала 1,5% населення королівства – приблизно 1,3 млн. осіб), спільними позиціями з низки питань світової політики тощо. Слід відзначити, що Індія активно розвиває свої зв'язки з діаспорою, котра відіграє значну роль в економічному і суспільному житті Англії. Індійська община досить успішно лобює інтереси Індії у торгівлі, економіці та політиці. У свою чергу, для Великобританії це є важливим важелем розвитку зав'язків з Індією і фактором впливу на її економічну і політичну еліту [11].

На сучасному етапі стосунки відзначаються високим ступенем довіри, традиційним взаєморозумінням, активізацією взаємовигідного економічного та торговельного співробітництва та постійністю політичного діалогу [9].

На початку XXI ст. відбулася значна кількість двосторонніх зустрічей очільників Великобританії та Індії. У ході двостороннього діалогу було погоджено низку питань зі співпраці в безпековій, енергетичній, освітній, науковій та інших сферах. Після перемоги на виборах до парламенту Великобританії 2001 року Т. Блер продовжив політику стосовно «третіх» країн з імперських позицій. У січні 2002 року він здійснив візит до Індії, Пакистану і Бангладешу. У рамках цього візиту було підписано Делійську декларацію, яка фактично визначила розвиток стратегічного партнерства в новому тисячолітті, засвідчила підтримку Індії з боку Великобританії в намаганнях посісти місце серед членів Ради Безпеки ООН, визначила спільні погляди двох країн на загрозу тероризму [1].

Розглядаючи Індію як важливого стратегічного партнера в Азії, здатного сприяти проведенню в цьому регіоні британської зовнішньополітичної стратегії, спираючись на підписану Декларацію, Лондон здійснює в Делі активний діалог з таких питань, як нерозповсюдження ядерної зброї, роззброєння, ліквідація злиднів, зміна клімату та ін. У 2004 р. Великобританія витратила на програму розвитку Індії 300 млн. доларів (у 2002 р. – 175 млн.) [3].

28 липня 2010 р. прем'єр-міністр Великобританії Д. Кемерон відвідав Індію з офіційним візитом, продемонструвавши тим самим тісні зв'язки між двома країнами. Обидві сторони погодили збільшити товарообіг і обсяг інвестицій між країнами, посилити співпрацю в галузі освіти, науки і досліджень, а також посилити акцент на спільних науково-дослідних програмах. На спільній прес-конференції прем'єр-міністр Індії Манмоханг Сінгх заявив, що дві сторони створять індійсько-британський форум менеджерів вищої ланки та індійсько-британську корпорацію з розвитку інфраструктури, докладуть зусиль з подвоєння об'єму двосторонньої торгівлі протягом п'яти наступних років, почнуть співробітництво у галузі просвітництва та досліджень, а також посилять контакти на всіх рівнях. М. Сінгх зазначив, що обидві сторони вважають тероризм найбільшою загрозою у регіоні і планують антитерористичну співпрацю [8].

У листопаді 2015 р. новий прем'єр-міністр Індії Нарендра Моді відвідав Великобританію з офіційним візитом. Прем'єр-міністри намітити дорожню карту для поглиблення співпраці. Вони вирішили проводити раз на два роки зустрічі на вищому рівні для просування партнерства. Вони також вирішили домовитися про міжнародне партнерство в області безпеки, завдяки чому будуть розвиватися співробітництво в галузі оборони і безпеки, в тому числі кібербезпеки, боротьби з тероризмом і безпеки на морі [12].

Відзначаючи, що рішення проблеми зміни клімату та заохочення безпечних, доступних і стійких поставок енергії є загальними для стратегічних пріоритетів Індії і Великобританії, вони погодилися схвалити спільну заяву з енергетики і зміни клімату. Д. Кемерон також підтвердив прихильність Великобританії до реформ Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй з Індією в якості постійного члена, а також для посилення голосу Індії в міжнародних фінансових інститутах. Обидва прем'єр-міністри погодилися продовжувати свою діяльність в тісному контакті з один з одним і з іншими членами G20, щоб в повній мірі реалізувати потенціал G20 в якості головного форуму для міжнародного економічного співробітництва, а також для досягнення успішних результатів на саммітах G20 [13].

Як зазначають аналітики, у ході цього візиту країни уклали двосторонні угоди майже на 13 млрд. євро. Йдеться про 20 угод про співпрацю у різних галузях. Так,

британський оператор сотового зв'язку Vodafone інвестував до Індії 1,8 млрд. євро. Цей ринок зв'язку є одним із найперспективніших у світі.

Економічний розвиток і зростання Індії в якості світової держави відкриває можливості для подальшого поглиблення і розширення економічного партнерства з метою сприяння економічному зростанню і всебічного розвитку. Слід наголосити, що Індія, за оцінками британського Міністерства торгівлі, – третє за обсягом джерело прямих інвестицій до колишньої метрополії. У 2014 р. приток індійських інвестицій збільшився на 64%. Крім цього, у Великобританії налічується більше 800 підприємств, що належать індійським власникам, котрі забезпечують роботою 110 тис. осіб [2].

Що стосується співробітництва двох держав у банківській сфері, то наразі Індія прагне приєднатися до британської програми Біо-Банк. Переговори щодо цього проводяться на вищому рівні.

Проте наразі простежується зменшення товарообігу між країнами. Рівень інвестицій також пішов на спад, не дивлячись на те, що Індія розташовується на третьому місці за обсягом британських інвестицій в її економіку. Хоча, варто зауважити, що запуск процедури виходу Великобританії з ЄС посприяв відновленню партнерських відносин між двома країнами, а регулярні двосторонні зустрічі лідерів держав сприяють оновленню інвестиційних програм, збільшенню експорту та імпорту, спрощенню ведення бізнесу.

Великобританія і Індія поділяють інтереси в стабільності і процвітанні всій Азії і Індійського океану. З огляду на геостратегічний інтерес Індії в регіоні Південної Азії, два прем'єр-міністри вирішили поглибити і розширити існуючі двосторонні консультації і співпрацю в цих областях шляхом створення щорічного офіційного діалогу в Південній Азії з питань безпеки, включаючи тероризм, сферу зв'язку і морські питання [14].

Розвивається співпраця держав в сфері охорони здоров'я, підписано меморандум про взаєморозуміння медичної освіти і підготовки, загального медичного покриття, стримування антимікробної опору (АМР), підвищення безпеки пацієнтів через якість, безпечні та ефективні лікарські засоби і співпрацю між Ніццою Інтернешнл, Великобританії і Департаменту з досліджень в області охорони здоров'я в Індії за оцінкою медичних технологій [5].

На початку ХХІ все більшої значимості набуває питання співробітництва між провідними країнами світу у сфері безпеки. Домовленості Великобританії та Індії у цій галузі є важливим фактором міжнародних відносин. Індія, як член міжнародного об'єднання Співдружності націй, співпрацює у його межах в інтересах загального миру, сприймаючи політику інформаційної безпеки з позицій належності Великої Британії до ініціативи спільної зовнішньої і безпекової політики ЄС, спрямованої на протидію інформаційним і комунікаційним загрозам [7].

У ході візиту до Індії прем'єр-міністра Великобританії Д. Кемерона 2013 р. країни домовилися поглиблювати співпрацю з кібербезпеки, спираючись на всеосяжний двосторонній кібер діалог, що відбувся в жовтні 2012 р., і подальшу спільну заяву про співпрацю між Індією і Великобританією з питань кібербезпеки. У березні-квітня 2013 р. лідери двох країн оголосили про програму для обміну досвідом в області кібербезпеки, включаючи навчання поліції, обмін в кібер судово-медичній експертизі; спільний семінар з дослідження кібербезпеки, а також кібер-торгівлі. Лідери двох країн також оголосили про створення спільної робочої групи для обміну інформацією про шкідливу кіберактивність, яка впливає на кіберпростір [10].

Великобританія надає рекомендації по налаштуванню нового індійського координаційного центру по боротьбі з кіберзлочинністю. Обидві країни працюють

разом, щоб поліпшити стійкість мереж своїх країн і інфраструктури ІКТ, а також їх здатності і спритності, щоб реагувати і пом'якшувати кіберінциденти.

У ядерній сфері також розвивається діалог, у 2008 році Великобританія пом'якшила обмеження на експорт в Індію ядерного обладнання. На початку 2011 р. збройним силам Індії запропонували провести спільні навчання з британськими військовослужбовцями. Навчання проходило протягом двох місяців влітку 2011 р. Примітно, що ці навчання стали першим випадком присутності британських Збройних сил на території країни з кінця 40-х рр. минулого століття [4].

Під час зустрічі прем'єр-міністрів Великобританії та Індії 2010 р. лідери країн відзначили нові можливості, які відкрилися для співпраці в цивільному секторі атомної енергетики, після підписання на початку 2010 року Індією Декларації про співпрацю в галузі цивільної ядерної енергетики. Це створило можливість для широкого кола співпраці між країнами в ядерній галузі в тому числі щодо ядерної торгівлі та обмінів між науковими установами [15].

На цій зустрічі лідери обох країн також засудили тероризм у всіх його формах і проявах. Вони зобов'язалися працювати в тісному контакті один з одним, щоб запобігти терактам, зміцнити міжнародну архітектуру по боротьбі з тероризмом, а також обмінюватися передовим досвідом у таких областях, як безпека на транспорті, безпеку життєво важливих об'єктів цивільної інфраструктури, реагування на терористичні акти, і боротьбу з екстремізмом.

Наразі відбувається розширення співпраці з міжнародних питань між Великобританією та Індією. Обидві країни мають спільне бачення світу, стабільності, демократії і процвітання. Під час двосторонніх зустрічей лідери двох країн обговорили низку міжнародних питань безпеки, що викликають заклопотаність, у тому числі конфлікт в Сирії та ядерну програму Ірану, висловили сподівання на мирне врегулювання іранської ядерної проблеми шляхом дипломатії і наголосили на необхідності того, щоб Іран дотримувався положення відповідних резолюцій Ради Безпеки ООН і в повній мірі співпрацював з Міжнародним агентством з атомної енергії.

Індія і Великобританія проводять стратегічні консультації про події на Близькому Сході. Лідери двох країн домовилися створити нову спільну робочу групу в якості механізму для регулярного двостороннього діалогу з питань миру, безпеки і розвитку в Афганістані.

Важливим фактором, що впливає на двосторонні відносини в сфері безпеки, є тривалий збройний конфлікт між Індією та Пакистаном, що розпочався 22 жовтня 1947 р. з вторгненням в Кашмір озброєних племен з території Пакистану. Велика Британія намагалась вирішити зазначену проблему силами Співдружності, а також постійно підтримувала діяльність представників ООН в Кашмірі, наголошуючи на своїй нейтральності у конфронтації між двома членами Співдружності. Британська позиція щодо вирішення конфлікту виявилась двоїстою. На початку конфлікту у Східному Пакистані британський уряд розглядав його внутрішньою справою Пакистану. Але дещо пізніше Британія виступила за повернення біженців і надала Індії фінансову підтримку у розмірі 14,75 млн. фунтів стерлінгів для допомоги біженцям зі Східного Пакистану.

Великобританія та Індія тісно співпрацюють в освітній та науковій сферах. Інституційні зв'язки розвиваються між двома країнами в рамках ініціативи досліджень і освіти (UKIERI). Важливою є роль Британської ради в організації вивчення англійської мови в Індії.

У рамках індо-британського форуму освіти, що відбувся 30 січня 2013 р., прем'єр-міністри обговорили прогрес Ініціативи освіти Великобританії та Індії і наукових

досліджень (UKIERI) з моменту її створення в 2006 р., відзначивши, що більш 1025 партнерських відносин були підтримані в різних областях, в тому числі понад 380 в другій фазі UKIERI з 2011 р., інновацій, навичок і мобільності студентів. Лідерами була схвалена підтримка з боку UKIERI і безпосередньо бізнесу для розширення можливостей роботи в Індії для британських студентів і випускників в рамках Програми вивчення Індії. Лідери відмітили співпрацю між Відкритим Університетом Великобританії і урядом Індії, за підтримки Британської Ради та UKaid, щоб забезпечити навчання 1 мільйона вчителів з використанням веб та інших інноваційних технологій [16].

Експоненціальне зростання науково-технічних програм в Індії надає величезні можливості для подальшого розширення двостороннього співробітництва між країнами. Спільне фінансування Індії і Великобританії на початку XXI ст., за підрахунками міжнародних експертів, складає більше 200 мільйонів фунтів стерлінгів.

Не дивлячись на розвиток співпраці у цій сфері, переговори в Делі між Терезою Мей та Нарендра Моді, що відбулися у листопаді 2016 р., показали, що освітнє співробітництво двох країн зіткнулося із серйозними перешкодами. Головна з них – жорстка міграційна політика уряду Т. Мей, яка не поспішає спростити візовий режим для індійських громадян, що прагнуть потрапити на роботу та навчання до Сполученого королівства. За останні роки Великобританія зменшила кількість студентських віз у 6 разів – у 2010 р. Ця цифра становила 68 238 осіб, а 2015 р. в'їзд до країни дозволили лише 11 864 студентам. Т. Мей заявила, що питання студентських віз переглядатися не буде. Проте заможні громадяни Індії не матимуть проблем із отриманням британської візи [6].

Основними механізмами поглиблення двосторонніх відносини виступають дворічні зустрічі на вищому рівні, щорічні діалоги між міністерствами закордонних справ і АНБ (NSA). Обидві країни проводять щорічні стратегічні діалоги між міністрами оборони, розвивають свої щорічні спільні робочі групи по боротьбі з тероризмом і кіберзлочинністю. Країни продовжують свої регулярні консультації з питань роззброєння і нерозповсюдження зброї. Великобританія і Індія також поглиблюють співпрацю в регіоні шляхом проведення нового щорічного офіційного діалогу з Південної Азії.

Таким чином, Індія посідає значне місце в зовнішній політиці Великобританії, виступаючи одним із стратегічних напрямків для просування своїх інтересів у азійському регіоні. На сучасному етапі стосунки відзначаються високим ступенем довіри, традиційним взаєморозумінням, активізацією взаємовигідного економічного та торговельного співробітництва та постійністю політичного діалогу. Сьогодні обидві країни виявляють зацікавленість у розвитку двосторонніх відносин, їх двосторонні відносини розвиваються у таких сферах як безпека та оборона, ядерна безпека, боротьба із кіберзлочинністю, наука та освіта, екологія, медицина тощо. Великобританія і Індія поділяють відданість демократичним цінностям, міжнародному миру і безпеки та національному та міжнародному процвітання.

Список використаної літератури

1. Борділовська О. А. Індія в сучасному геополітичному балансі сил / О. А. Борділовська // Міжнародні відносини. – 2006. – №33 – 34. – С. 69 – 71.
2. Великобританія и Индия закрепили партнерство новыми контрактами [Електроний ресурс] // Euronews. – 2015. – 13 ноября. – Режим доступа : <http://ru.euronews.com/2015/11/13/uk-and-india-sign-deals-worth-127-billion-euros-during-modi-visit>.
3. Великобританія познакоMIT індійських атомщиків со своей ядерной отраслью [Електроний ресурс] // Сегодня. – 2009. – 20 марта. – Режим

доступу : <http://www.segodnya.ua/world/velikobritaniya-poznakomit-indijckikh-atomshchikov-co-cvoej-jadernoj-otraclju.html>.

4. Индия и Великобритания готовы подписать соглашение о ядерно-энергетическом сотрудничестве [Электроний ресурс] // Атомная энергия 2.0. – 2010. – 14 января. – Режим доступа : <http://www.atomic-energy.ru/news/2010/01/14/8170>.

5. Индия и Великобритания намерены активизировать торгово-экономическое сотрудничество [Электроний ресурс] // Жэньминь Жибао. – 2010. – 30 июля. – Режим доступа : <http://russian.people.com.cn/31520/7086416.html>.

6. Индия и Великобритания. Встреча глав государств [Электроний ресурс] // INDIADAILY. – 2016. – 7 ноября. – Режим доступа : <http://indiadaily.ru/sobytiya/indiya-i-velikobritaniya-vstrecha-glav-gosudarstv>.

7. Макаренко Є. В. Суперечності співробітництва країн БРІКС у сфері інформаційної безпеки: тенденції [Електроний ресурс] / Є. В. Макаренко // Проблеми міжнародних відносин. – 2012. – Вип. 5. – Режим доступа : <http://vmv.kyvu.edu.ua/v/p05/ar356371.pdf>.

8. Премьер-министры Индии и Великобритании выразили готовность укрепить двусторонние отношения во всех областях [Электроний ресурс] // Жэньминь Жибао. – 2010. – 30 июля. – Режим доступа : <http://russian.people.com.cn/31520/7087443.html>.

9. Свечникова Д. А. Азиатский вектор внешней политики Великобритании [Электроний ресурс] / Д. А. Свечникова // Актуальные проблемы современных международных отношений. – 2015. – № 5. – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/n/aziatskiy-vektor-vneshney-politiki-velikobritanii>.

10. Терехов В. О внешней политике Индии при Нарендре Моди [Электроний ресурс] / В. Терехов // Новое Восточное обозрение. – Режим доступа : <https://ru.journal-neo.org/2014/06/11/o-vneshnej-politike-indii-pri-narendre-modi>.

11. Юрлов Ф. С. История Индии. XX век / Ф. С. Юрлов, Е. М. Юрлова. Москва : Институт востоковедения РАН, 2010. – 920 с.

12. Яковлев А. Ю. Международное сотрудничество Индии в сфере противодействия терроризму [Электроний ресурс] / А. Ю. Яковлев // Экономика и управление в XXI веке: тенденции развития. – 2014. – № 16. – С. 272–277. Режим доступа : <https://elibrary.ru/item.asp?id=21588363>.

13. David Cameron holds security talks with Prime Minister Modi at Chequers [Электроний ресурс] // GOV.UK. – 2015. – 13 November. – Режим доступа : <https://www.gov.uk/government/news/david-cameron-holds-security-talks-with-prime-minister-modi-at-chequers>.

14. Joint Statement on Cooperation between India and the United Kingdom on Cyber Issues [Электроний ресурс] // Ministry of External Affairs, Government of India. – 2012. – November 08. – Режим доступа : <http://www.mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/20792/Joint+Statement+on+Cooperation+between+India+and+the+United+Kingdom+on+Cyber+Issues>.

15. Ministry of Commerce & Industry. Department of commerce. Export Import Data Van [Электроний ресурс]. – Режим доступа : <http://commerce.nic.in/eidb/Icntcom.asp>.

16. United Kingdom vs India [Электроний ресурс] // IECONOMICS. – Режим доступа : <http://ieconomics.com/united-kingdom-vs-india>.

Стаття надійшла до редакції 07.12.2017 р.

M. Varenyk, A. Trofimenko

MAIN DIRECTIONS OF RELATIONS BETWEEN GREAT BRITAIN AND INDIA AT THE PRESENT STAGE

The Republic of India plays a special role for Great Britain in the Asian region. Two states have traditional ties, both have membership in the British Commonwealth. Today, for

the UK, India is not only a huge expanding market, but also a state that enhances its political and economic influence in the region and in the world. Britain's interest in India enhances India's rapid economic growth, its participation in international and regional associations and the country's significant influence in the South-East region. Being the leader of the Asian region, India is viewed by Britain as a bridgehead for further advancement of British interests in the region.

The ties between two countries have a unique specificity, due to many factors: common history, strong economic ties, the presence of a large Indian diaspora in the kingdom (at the beginning of the 21st century, the Indian diaspora in the UK made up 1.5% of the population of the kingdom – about 1,3 million people), common positions on a number of issues of world politics, etc.

At the present stage, relations are characterized by a high degree of trust, traditional mutual understanding, the intensification of mutually beneficial economic and trade cooperation and the continuity of political dialogue.

The article presents the analysis of the main directions of bilateral relations between the United Kingdom and the Republic of India at the present stage. The authors have considered the main factors influencing modern bilateral relations. The analysis of cooperation between Great Britain and India in such areas as cooperation on international issues, education and science, new technologies, energy, security, including cyber security and the fight against terrorism have been conducted. Cooperation in trade and banking, the state of bilateral investment have been studied. Problematic issues of relations between states have been determined. The main mechanisms for the support and development of bilateral political dialogue have been researched, namely the biennial summit meetings, and annual dialogues between the Ministries of Foreign Affairs and the NSA.

Keywords: *United Kingdom, Republic of India, Bilateral Relations, Brexit, Delhi Declaration, Indian-Pakistani Conflict, Security.*